

Priestor a ja:

Reflexia dozoru a politickej kontroly rodovo rozdeleného priestoru

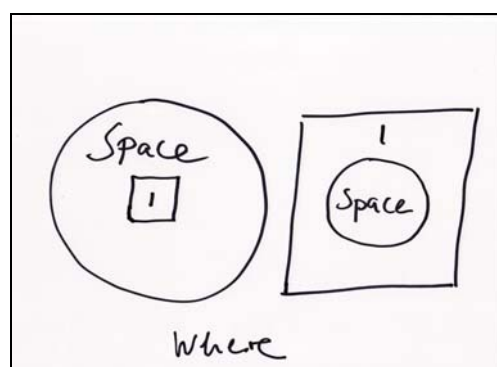
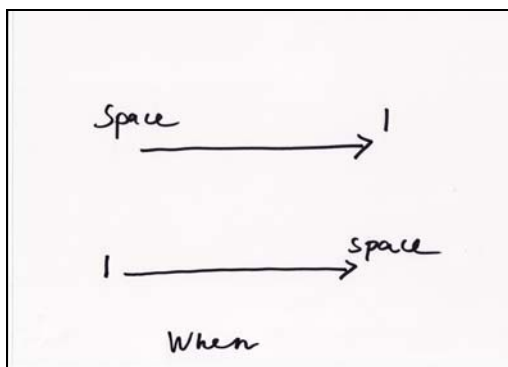
Abstrakt

Dozor a politická kontrola sa odohrávajú „na mieste“ – či už ide o geopolitický „priestor“, alebo o „individuálne ja“, kde sa prejavuje vo forme sebaregulácie a stratégií rodovej identity. Zdá sa, že v súčasnosti oba priestory postihuje zvláštny rozpor, ktorý sa týka samotnej ich existencie:

– „Priestor“ mizne, čo súvisí najmä s využívaním nových technológií merania a dozoru, vzdialenosti sú premost'ované telekomunikačnými a dopravnými technológiami. V opozícii voči tejto tendencii sa však fyzické priestory uzatvárajú, ovláda a obmedzuje ich politika uzavretých hraníc.

– Neurologické vedy hlásajú koniec iluzórnej ľudskej slobody, najmä v oblasti rozhodovania. „Individuálne ja“ sa stráca spolu s tým, ako sa stiera rozdiel medzi subjektom a mozgom, a „ja“ údajne pozostáva z takých faktorov, ktoré boli pôvodne považované za vonkajšie, ako napríklad architektúra mozgu. No v prostredí týchto vedeckých experimentov a koncepcií je „ja“ blokové, kontrolované a regulované, je limitované prísnu politikou uzavretých hraníc medzi tzv. „fikciou“ a „faktami“.

Budeme sa venovať tomuto rozporu v ponímaní „priestoru“ a „ja“ a spôsobom, akým sa tento rozpor pomenúva a opisuje v súvislosti s rodovými rozdielmi.

Tvrdíme, že otázka Kde a Kedy je rozhodujúca a konštitutívna tak pre „priestor“, ako aj pre „ja“. Tieto modely sú dualistické. V nasledujúcom texte predkladáme dve rozdielne kritiky jednoduchého dualizmu.

ÚVOD: „JA“

MULTI TASK FORCING alebo Otázka kontroly

Sprchovanie v reálnom čase

Nesmiem sa toľko sprchovať. Ale pach varených vnútorností z obchodu s chovateľskými potrebami na prízemí udiera do tváre ako handra vyplákaná vo vývare. Čo, do frasa, v tých hrncoch vlastne varia? A potom, v rytme americkej vrtačky: hlas Christiny Aguilery s piesňou *Candy Man*, ktorú vybrali len preto, aby sa mi s oceľovou ostrosťou vrezala do zobúdzania. *And down she fell, sweet, sugar, candy man*. Koncert pod holým nebom v Mexiku City pred stotisícovým publikom. Nie je to celkom ono, ale dosť výrazne sa k tomu v St. Pauli približujeme. Miesto: Hamburg – to sú dva či tri milióny turistov ročne, prechádzajúcich sa po míli hriechu, zatiaľ čo ich dôstojne monitoruje systém priemyselnej televízie. Teraz sem za lacný peniaz prilieta čoraz viac anglických turistov na mládenecké párty, aj alkohol je tu lacný. Zopár sa ich s radosťou predvedie v ženskom preoblečení, namachlení rúžom a navlečení v pančuchách. Len nech to nevesta nevidí! Hlasitosť na maxime, hluk otriasa dvorom... nejde to z toho nového Latino podniku v susedstve? Ručne písaný nápis *Caipi-to-g* v ich výklade, je to veľmi nedbalé, veľmi etno a veľmi urbánne. Žiadny *Candy man, Candy man* v silnom, búšiacom, syntetickom retroštýle. Druhá svetová vojna, ty úbohá, dobrá návnada. A v Mexiku City to bola tá druhá, vášnivá žena s bokmi, ktoré neklamú. *Shake it, shake it, amen, Shakira*. Tak sa veci majú. Samozrejme, ide to hlbšie, je to medzinárodná *emoción*, ktorá nás dojíma. Na balkóne, desať metrov nad Hamburger Berg, pristáli odhodené papierové poháre, lepkavé od limetky. Bolo to vtedy, keď som čítala *Cogi-to-go*, načarbané na tej divnej vecičke, ktorú som našla. Môžeš to strčiť späť pod balustrádu, videla si, ego sum, „tu“ a „tam“, „ooo“ a „aaa“. *Caipirinha ergo sum*, všetko bude fajn. Ššššš, ššššš. Veci sú tu stále v pohybe. Stále sa tu čosi deje. Ulice sa upratujú dvakrát denne, výstražné svetlá blikajú na hučiacich posuvných hriadeľoch. Nečudo, že ľudia spia v domových vchodoch. Teraz: zavri okno a vyčisti si zuby. Prečo to človek nesmie robiť na záchode? Lebo človek práve dostal esemesku a pred ňou „práve ste získali 302 bodov“. Môžete sa dať vypchať! „Blahoželáme, vyhrali ste!“ Vďaka a vymazať! Mám poškrábaný displej, musím si prišit' gombík na nohavice, to je fakt hrozná. Vypni čajník a daj si sprchu. Rada si čistím zuby pod sprchou. Predtým som to nemala rada, ale potom som to odkukala od priateľky. Takto to trvá dlhšie, kým získate pocit hladkých zubov. Je to pravda. Hovoriť a počúvať zároveň, dávať pozor na hrajúce sa deti a pozeráť v telke film – to dokážu len ženy. Aha. Už je to tu znova, ten krátky, pravidelný štekavý zvuk. Je to malý podráždený pes alebo roztúžená žena?

Straight je aj tak hlúpe slovo. Psí brechot je väčšinou dlhší a nástojčivejší. Myslí si, že má orgazmus? Hmm. Zvyknúť sa dá prakticky na čokoľvek. Pokračujem v upratovaní, stále si čosi šomrúc. Nepoznám ju alebo áno? Vyčistila som ten vonkajší okraj poriadne? „Táto schopnosť je známa ako multitasking. Pozrite sa na muža a pozrite sa na ženu. Muž stojí pred umývadlom a pohybuje kefkou v ústach. Žena zároveň utiera poličky, do práčky dáva špinavé uteráky, pozerá, či majú dost' sprchového gélu a listuje stránkami časopisu.“¹ Je to to, čo Bavorský rozhlas nazýva RSS?² Zvoní zvonček na dverách. Vypláchnem si ústa a zvolám „Idem!“, zavriem vodu a siahnem po kabáte. „Kto je to?“ Ešte raz si vypláchnem ústa a počujem neznámy hlas: „Je vnútri!“ Dúfam, že som sa prepočula...

ÚVOD: „Priestor“

Ako priestor a zóny nadobúdajú *existenciu*: Dozor a politická kontrola „na mieste“

Dozor a politická kontrola sa odohrávajú „na mieste“. Týmto spôsobom vytvárajú priestorovú existenciu, ktorá je vďaka rôznym technológiám dozoru a kontroly topograficky ohraničená a nielenže vymedzuje určité oblasti a hranice, ale ich predovšetkým vytvára. Tieto technológie zahŕňajú vysokofrekvenčnú identifikáciu RFID (ktorá sa používa napr. v potravinárskom priemysle alebo v obchodoch na monitorovanie šiat a obuvi), systém priemyselnej televízie CCTV, mobilnú sieť, GPS a štandardizačné technológie v zdravotníctve. Rozhodujúcim faktorom je používanie digitálnych médií, umožňujúcich prenos a spracovanie dát aj na veľké vzdialenosti.

Vzhľadom na tieto okolnosti, čo môže znamenať existencia, neexistencia alebo prečiarknutá neexistencia priestoru? Ako je lokalizovaný ekonomický, geografický a politický priestor Európy? A ako je lokalizovaný priestor ako taký? Čo je to umiestnenie priestoru? Ako nadobúda priestor a miesto *existenciu*? Vymedzené, vymedziteľné a identifikovateľné miesta sa vytvárajú aj napriek obave či nadšeniu z globalizácie. Dobrým príkladom je rozvoj modernej Európy, kde sa dá pozorovať zvýšený pohyb smerom k identifikácii a delimitácii, čo môžeme považovať za re-teritorializáciu (politicko-právne znovuvymedzovanie územia). Európsky priestor sa vytváral na základe hraníc určených historickou tradíciou štátov, ktoré sú v Európskej únii. Toto je priestor, ktorý vymedzuje a udržiava vnútorné územie a kontroluje a využíva územia vonkajšie. Delimitácia sa uskutočňuje prostredníctvom definícií, ako sú *prístupujúca krajina, kandidátske krajiny* (napr. Turecko, Macedónsko, Chorvátsko), ale

dôležité je aj územné vymedzenie voči štátom, ktoré nepatria do EÚ (napr. Island, Čierna Hora, Nórsko) alebo sa dokonca nachádzajú na iných kontinentoch.

Najmä v médiách a v kultúrnej teórii 80. a 90. rokov minulého storočia bola rozšírená obava z miznutia priestoru ako deteritorializácie a denacionalizácie politiky a politických subjektov, urbánnych priestorov aj časových rámcov v dôsledku využívania súčasných technológií prepravy a prenosu a rozvoja digitálnych sietí.

Je to najmä táto téza, ktorá sa často objavuje v diskusiách o technologickom vývoji a globalizačných trendoch a ktorá viedla k obnovenému záujmu o tému priestoru na konferenciách, výstavách, v kultúrnych a politických diskurzoch. V týchto diskusiách sa priestor chápe ako bezprostredná súčasť ľudského tela, ktorú v súčasnosti ohrozujú nové médiá. Ako keby to bolo digitálne médium, bez udržateľného kodifikačného systému samo osebe neviditeľné a nehmotné, ktoré zapríčinilo, že tento údajne bezprostredný taktilný priestor zmizol. Moderné stratégie dozoru a kontroly, ktoré v mnohom závisia od používania vysoko rozvinutých mediálnych technológií, určujú utváranie hraníc a priestorov, ako aj zánik lokalít a štátov a definujú body prechodu medzi fyzickým a dátovým priestorom. Tieto stratégie môžu predĺžiť uzavretý geometrický priestor a tiež znovuzatvárajú otvorené priestory. Tieto stratégie vyčiarkujú neexistenciu priestoru znovuvytyčovaním hraníc alebo budovaním stien a múrov. Zároveň však sponchybujú presnú lokalizáciu „miesta“ napr. umiestňovaním toho, čo sa deje, do pevnej siete, ktorá však nikdy nemôže byť úplná pre nezmerateľné množstvo dát. Jednou z otázok je: Znamenajú tieto mechanizmy, že proces, ktorý nazývame globalizácia, musí zahŕňať štúdium procesov deteritorializácie a denacionalizácie?

O paradoxnej situácii v teórii priestoru, ktorá ja vyjadrená typografickým vyčiarknutím slova „existuje“, by som chcela uvažovať takto: Priestor mizne. Priestor už neexistuje. Na akej teoretickej premise je založená táto téza? Do akej miery je nevyhnutné predpokladať priamu fyzickú existenciu priestoru, a nielen jeho virtuálnu existenciu, ako tvrdil napr. nemecký filozof Immanuel Kant? Na akej filozofickej premise je založená apokalyptická rétorika straty, ktorá tvrdí, že priestor mizne a prestáva existovať?

Akú úlohu môže zohrávať rozdiel medzi miestom a priestorom? Do akej miery možno prázdny priestor považovať za všadeprítomný?

Pod systémami dozoru rozumiem uzavretú sieť, ktorú vytvára súhrn mnohorakých technológií. RFID, GPS, mobilná komunikácia a priemyselná televízia nielenže umožňujú

prekračovanie hraníc, ale vytvárajú tiež vlastné priestory. Do akej miery tu pôsobí mechanizmus zahrnutia a vylúčenia?

Akákoľvek hranica funguje ako nastolenie rozdielu, ktorý konštituuje priestor, a tým aj samotnú hranicu. Hranica je súčasťou „atopického horizontu“, ktorý otvára hranicu opäť smerom k poľu globalizácie.

Ja: Simultánnosť ako klam

Multitasking sa často spája so simultánnosťou. „Multitasking je chápaný ako schopnosť (...) vykonávať viacero programových aplikácií naraz.“³ Teórie novej kultúrnej metodológie sú utvárané podľa vzoru strojov, ako sa píše vo fejtóne: „Čítame noviny a zároveň počúvame hudbu na iPod. Simultánne, synchronne, paralelne, už nie lineárne a sekvenčne.“⁴

Presnejší prístup k mediálnym technológiám odhaľuje, že „multitasking je názov pre schopnosť operačného systému vykonávať paralelne mnoho úkonov. Aby sa to dosiahlo, je potrebné aktivovať rôzne procesy v takej rýchlej alternácii, aby sa dosiahla ilúzia ich paralelnosti“⁵. Nie je to teda zložený proces, ale proces jednoduchý, aktivovaný nadriadeným regulátorom. Ani úkony sa neurýchľujú. Práve naopak, čas ich trvania je predlžovaný, sú zastavované a znovu spúšťané, takže zvyčajne sa ani jeden z nich neukončí skôr, než sa druhý začne. Multitasking je preto založený na rýchlom prerušovanom rytme, ktorý nám plynulé simultánne a urýchlené procesy len sugeruje, ide tu väčšmi o naše túžobné očakávania než o skutočnosť. Želaná moc stroja vďačí za svoju existenciu epistemologickej spätnej väzbe, takže proces reflexie nás vedie k tomu, aby sme v každom stroji videli svoj vlastný obraz, čo, samozrejme, vedie k nepochopeniu strojov, a nielen ich. Ide tu teda o analógiu medzi strojom a človekom a jej spochybňovanie.

Časový posun

K čomu dochádza, ak je ilúzia simultánnosti v multitaskingu chápaná ako analogická s filmovou ilúziou, tak ako je to charakteristické pre mnohé úvahy o počítačoch? Ponímanie rýchlosti filmovej percepcie sa nesprávne aplikuje aj na toto kultúrne stále nepochopené médium.

Počítač by mal prostredníctvom multitaskingu naplniť niekdajší prísľub filmu – „simultánny, synchronný, paralelný“ živý pohyb, ktorý už nie je uzavretý v lineárnom filmovom páse, už

nie je sekvenčný. Predstaviť si také počítačové médium, to je ako predstaviť si návštevu kina. Strih. Znamená to vidieť multitasking ako odpoveď na jasné a konkrétne želanie. Želanie, ktoré sa naplnilo – aj keď neočakávaným spôsobom. Predpokladajme, že simultánne vykonávanie rôznych procesov je už dlho súčasťou histórie tejto problematiky. Na multitasking sa dá nazerať ako na všadeprítomný proces, ktorý praktizovalo ľudstvo už od dôb primátov. Materiál, podporujúci túto hypotézu, poskytuje neurologický výskum aj psychoanalýza. Experimentálne prostredia používajú rôzne médiá na skúmanie, či sú lineárne, alebo centrálné ovládané príkazové štruktúry základom kognitívnych a perцепčných procesov. V 60. rokoch minulého storočia definovali Hans Kornhuber a Lüder Deecke sekundu ako čas, ktorý uplynie medzi rozhodnutím uchopiť ceruzku a jej skutočným uchopením. V 70. rokoch sa Benjamin Libet zapojil do výskumu procesov predchádzajúcich a zapríčiňujúcich vôľové konanie.

„Libet požiadal účastníkov výskumu, aby sa pozerali na rýchlo sa pohybujúce ručičky ciferníka (...). Na konci experimentu mali účastníci zaznamenať pozíciu ručičiek v momente, keď dospejú k rozhodnutiu (...). Takzvaný potenciál pripravenosti vykonať spontánny akt bol zaznamenaný v čase –550 ms. (...). Čas, v ktorom sa dala zaznamenať vedomá vôľa k činnosti, bol (...) –200 ms [pred tým, ako činnosť prebehla]. (...) Dôležité na týchto zisteniach je, že okamih, keď účastníci pokusu zaznamenali prvé uvedomenie si vedomej vôle k činnosti (...), jasne nasledoval po okamihu, v ktorom sekundárna motorická kôra mozgu začala iniciovať aktivity spojené s danou činnosťou.“⁶

Takže čo spustilo potenciál pripravenosti, ak následné rozhodnutie, pokiaľ to boli účastníci schopní zhodnotiť, ešte nebolo urobené? Čo je potom podstatou toho (paradoxného) poznania, že dôjde k určitému, hoci dosiaľ neznámemu rozhodnutiu? Experiment bol odvtedy zdokonalený inými výskumníkmi a je ešte stále predmetom protirečivých diskusií.⁷ Všetci sa však zhodujú na tom, že existuje merateľný časový rozdiel medzi subjektívnym pocitom vedomej motivácie a mozgovou aktivitou, ich poradie je opačné, ako by sa predpokladalo, v tom zmysle, že impulz k činnosti je pociťovaný až následne. Hlavná otázka týchto diskusií – či existuje slobodná vôľa – je len zriedka formulovaná spôsobom, ktorý by bral do úvahy zistenia psychoanalýzy.

Periodický stroj času

Sigmund Freud sa domnieval, že sloboda je niečo iné než len voľba medzi heteronómnym osudom a domnelou autonómiou. Jeho často diskutovaný príspevok *Notiz über den „Wunderblock“* (Poznámka o „magickej tabuľke“) opisuje metaforu, ktorá artikuluje túto myšlienku a dotýka sa otázky simultánnosti konania. Nazerá na psyché ako na výsledok niečoho, čo nie je psychologické: rôznorodých systémov, ktoré odkazujú jeden na druhý, ale tiež sa navzájom vylučujú. Fungujú paralelne, hoci systém nevedomia má, samozrejme, prednosť. „Podľa tohto názoru disponujeme takým systémom vnímania a vedomia, ktorý prijíma vnemy, ale tie v ňom nezanechávajú žiadne trvalé stopy, takže naše vedomie môže reagovať na každý nový podnet ako čistý papier, zatiaľ čo trvalé stopy prijatých vzruchov sa ukladajú v ‘mnemonickom’ systéme, ktorý sa nachádza za percepčným systémom. Neskôr (...) som pridal poznámku, že nevysvetliteľný fenomén vedomia vzniká v percepčnom systéme *namiesto* permanentných stôp.“⁸

Freud pokračuje opisom malej hračky *Wunderblock* (magická tabuľka) ako hypotetickej analógie k štruktúre a fungovaniu nášho „psychického aparátu“. „Magická tabuľka je doštička zo živice alebo vosku (...), na ktorej je položený tenký priesvitný hárok (...). Tento priesvitný hárok pozostáva z dvoch vrstiev, ktoré sa dajú od seba oddeliť (...). Horná vrstva je priehľadný kus celuloиду, spodná vrstva je vyrobená z priesvitného voskového papiera. (...) Na tento povrch sa píše pritlačením ostrého hrotu, ktorý na ňom zanechá ryhu. Táto ryha sa však neutvára priamo, ale cez horný hárok. V bodoch, v ktorých sa hrot pritlačí k povrchu voskovej doštičky cez voskový papier, vznikajú na hladkom bielo-sivom povrchu celuloidovej vrstvy tmavé ryhy. Ak chcete zmazať, čo ste napísali, stačí zdvihnúť dvojité vrchný hárok z voskovej doštičky (...). Ľahko však zistíme, že na doštičke zostala permanentná stopa po napísanom (...). Toto je presne spôsob, akým (...) náš mentálny aparát vykonáva svoju percepčnú funkciu.“⁹

Freud vo svojej „Poznámke“ kladie otázku, či je zázračná tabuľka metaforou reprezentujúcou vzťah medzi percepciou, pamäťou a vedomím, alebo či je tento vzťah metaforou pre zázračnú tabuľku. Ponecháva však túto otázku otvorenú, takže pýtať sa, či je táto metafora vhodná, nie je dôležité. Jacques Derrida píše, že dôležitou otázkou, ktorú si v súvislosti s týmto textom môžeme klásť, nie je to, či „je psyché naozaj druhom textu, ale čo je to text a čo musí byť psyché, aby mohla byť reprezentovaná textom“¹⁰.

Freudova „Poznámka“ by tak sama bola tým mechanizmom, ktorý on opisuje ako zázračnú tabuľku, lebo – ako uviedol Jacques Lacan – tie najkomplexnejšie stroje sú „zhotovené zo

slov¹¹. Možnosti porovnania funkcií presahujú bežne známe metafory o človeku-stroji a účinne ich spochybňujú.

K otázke prenosu multitaskingu ako istého druhu simultánnosti, ktorá nepotrebuje centrálnu riadiacu štruktúru, (späť) do ľudskej psyché, poskytuje Freudov text vodidlo v podobe poznámky, ako by sa magická tabuľka dala použiť tak, aby čo najpresnejšie napodobovala fungovanie mysle.

„Ak si predstavíme, že jedna ruka píše na povrch magickej tabuľky, zatiaľ čo druhá pravidelne dvíha horný hárok, dostaneme názornú reprezentáciu spôsobu, akým by podľa mojej predstavy mohol fungovať aj percepčný aparát našej mysle.“¹²

No magická tabuľka používaná takýmto spôsobom by bola pre komunikáciu nepoužiteľná. Freudova „Poznámka“ opisuje vedomie ako proces lokalizovaný medzi percepčným a mnemonickým systémom, ako rozdiel a zároveň odklad. Ide o spojenie – krehké ako takmer nerozpoznateľný nápis, ktorý je výsledkom použitia oboch rúk – medzi simultánnosťou a rozdielom. Multitasking, ako to vidíme v tomto performatívnom zneužití magickej tabuľky, demonštruje nevyhnutnosť a slobodu, ktorá sa spája s postupným interpretovaním stôp, ktoré sú vpísané na povrchu a zároveň sa na voskovom podklade vrstvia jedna na druhú. Na takúto nefalšovanú simultánnosť, ktorá sa nevyhnutne spája s multitaskingom, treba nazerať s prihliadnutím na ideu *Nachträglichkeit*, čiže oneskorenej akcie. Takže experimenty Benjamina Libeta (a jeho nasledovníkov) môžu byť interpretované v zmysle oneskorovania sa slobodnej vôle a môže z nich byť vyvodенý provizórny časový index – čosi ako materializovaná stopa simultánnych procesov, vytvorená v laboratóriu, diferenciálny efekt, z ktorého by bolo možné dekódovať vedomie a vôľové aktivity. Ako môže toto viesť k rozvoju modelov politických a umeleckých techník?

Zvládanie istých úkonov v stave rozptýlenosti

V 30. rokoch 20. storočia aplikoval Walter Benjamin Freudove myšlienky o

„nevysvetliteľnom fenoméne vedomia“ na kolektívne praktiky:

„Úlohy, pred ktorými sa ocitne aparát ľudskeho vnímania v obdobiach historických zvrátov, sa vôbec nedajú vyriešiť pomocou prostej optiky, teda kontempláciou. Postupne sa zvládajú podľa návodu taktilnej recepcie, zvykom. Zvyknúť si môže aj ten, kto je rozptýlený. Ba čo viac: zvládanie istých úloh v rozptýlenosti len dokazuje, že ich riešenie sa človeku stalo zvykom (...). Recepcia v stave rozptýlenia, ktorú možno s rastúcim dôrazom pozorovať vo

všetkých oblastiach umenia a ktorá je symptómom hlbokých zmien v apercpcii, našla vo filme zodpovedajúci cvičný nástroj.“¹³

Walter Benjamin skúma, ktoré mediálne praktiky môžu novým spôsobom korešpondovať so subjektom ako diferenciálnym efektom. Podľa jeho interpretácie Freuda „rozptýlenosť“ nie je len akousi diskontinuitnou operáciou percepcie a rekonštruktívneho vedomia, ale je aj stratégiou nevyhnutnou na prežitie v mestskom prostredí, navyše v období, keď bolo treba čeliť národnému socializmu.

„Film zodpovedá umeleckej forme predstavujúcej vystupňovanie životného nebezpečenstva, ktorému sa súčasníci ocitli tvárou v tvár. Potreba vystavovať sa pôsobeniam šoku je prispôsobenie sa ľuďom nebezpečenstvám, ktoré im hrozia.“¹⁴

Najdôležitejším prvkom pri utváraní schopnosti vyporiadať sa so šokom nie je, ako by sa dalo predpokladať, úspešné odklonenie prívalu stimulov ani utlmenie reakcií na stimuly. Je to „rozptýlené“ nevyhýbanie sa, ktorého výsledkom je úľak. Walter Benjamin to názorne ilustruje na príklade Baudelairovho súboja. Predtým, ako bol porazený, umelec vykrikoval v úľaku.¹⁵ Súčasnosť relevantnosť umeleckej skúsenosti, ktorú so sebou prinášajú takéto taktické porážky, spočíva v takom zdvojenom skúmaní nášho psychického založenia, ako keby sa zhodovalo s kvalitami filmového média. V tejto metóde prvok „ako keby“ odráža skutočnosť, že rozdiel je základnou črtou porovnávaní.

Nie je otázkou, či je umelecká tvorba skutočne istým druhom filmovej praxe, ale či nám Freudov model vedomia ako diferenciálneho efektu umožňuje použiť niečo podobné penetratívne šokovému efektu filmu ako metódu (rezistencie). Sú to práve tieto nevyhnutné momenty neistoty a zlyhania, ktoré spolu so sprievodnou kompenzáciou konštituuju údajný nárast uvedomenia v tomto experimente, ako to Walter Benjamin zhrnul v známej formulácii o „politizácii umenia“. V tomto zmysle by politizácia bola nerozlučne spojená s takým politickým prístupom, ktorý za kľúčové predpoklady konceptu slobody považuje oneskorenú akciu a akceptáciu bielych miest pri vytváraní významu. Vstup estetiky do politického života, ktorý Walter Benjamin videl v súdobej umeleckej tvorbe, predovšetkým vo futurizme s jeho obdivom k (vojenskej) technike, a tiež v imperialistických vojnách, by teda nebol založený na popieraní rozdielnosti, ale viedol by k jasne vyjadrenému – aj keď neutržateľnému – zámeru zrušiť ju. Požiadavky kladené na percepciu a rýchlosť reakcie v dobe, v ktorej žil Walter Benjamin, pred druhou svetovou vojnou, sa môžu javiť ako nedôležité z pohľadu dnešných technologických štandardov. No historické porovnanie odhaľuje, že hoci medzičasom došlo k ďalšiemu posunu smerom k „estetizácii politiky“, tak „politizácia umenia“ stratila svoje opodstatnenie do takej miery, že

sa často unáhľene tvrdí (paradoxne práve v súvislosti s odkazom W. Benjamina), že táto možnosť už neexistuje. Za dôležité míľníky je pokladaný pád komunizmu a nástup informačnej či simulačnej doby, dekodovanie ľudskeho genómu a prenikanie genetických technológií do „života“, dôsledky 11. septembra atď. Zvlášť zaujímavé je tvrdenie, prichádzajúce nielen z postfeministických kruhov, ale aj z vedeckých diskurzov, o priemysle a náboženstve, že s nástupom informačných technológií sa ľudská prirodzenosť stáva ženskejšou.¹⁶

Multitasking a ženskosť

V kognitívnej psychológii sa multitasking zvyčajne definuje ako ženský a považuje sa za alternatívu modelu mužského mozgu, ktorý disponuje menším množstvom sieťových prepojení medzi pravou a ľavou hemisférou a len jedným centrom reči – a v mnohom sa ponáša na zastaranú generáciu počítačov. Flexibilitnosť a poslušnosť voči rôznym simultánnym požiadavkám informačných prístrojov však môže byť zneužitá na zastavenie diferenciálnej dynamiky: ako naturalizovaný obraz „ženy“ predurčenej na to, aby spoľahlivo zvládala zdĺhavé, separátne a chaotické úlohy riadenia a kontroly na rozhraní fyzického a informačného sveta.

Ak by bol Walter Benjamin len nedialekticky stavil na pokrok vedomia, ktorý sa dosahuje tréningom a ktorý spočíva v skrátení reakčného času a schopnosti fungovať v stave rozptýlenej pozornosti, a ak by bol tento pokrok postavil do jednoduchého protikladu voči intelektuálnemu, starému, buržoáznemu, maskulínnemu modelu ľudskej prirodzenosti, jeho postoj by bolo treba považovať za cynický.

Môžeme uviesť súčasný ženský potenciál v takzvaných „novorozvinutých“ krajinách ako príklad vzorovej sebadisciplíny, meranej na globálnej škále: napríklad u pracovníčok a pracovníkov v počítačovom priemysle, ktorí v priebehu niekoľkých rokov prídu o zdravie v mene maximálnej rýchlosti, flexibility a stáleho pracovného nasadenia.

Takže ako možno za týchto podmienok realizovať primeranú politizáciu multitaskingu? Určite nie definovaním ženskosti ako sumy využitelných vlastností či prostredníctvom prirovnávania ženy k ideálnemu stroju, a rozhodne nie tak, že jej identitu zmrazíme v kontexte ahistorického biologizmu, ale tak, že sa ženskosť pokúsime znovudefinovať za pomoci kombinovania simultánnosti a odlišnosti. Taktika je: multitasking.

„Priestor“: Miznutie priestoru

Už v roku 1837 sa vynálezca telegrafu Samuel Morse domnieval, že jeho prístroj na prenos a čítanie signálu prekoná priestorové vzdialenosti a premení Spojené štáty na jednu „obytnú štvrt“. Onedlho nato prišiel spisovateľ Heinrich Heine s dramatickejšou formuláciou, keď hovoril o rozvoji dopravy: železnica zabije priestor a nám zostane len čas. O storočie neskôr sa tie isté myšlienky vynorili znova v geopolitických teóriách Carla Schmitta: lietadlo a rozhlas čoraz viac narúšajú teritoriálnu zvrchovanosť štátov, lebo lietadlá môžu ponad štáty bez prekážky preletieť a rozhlasové vlny sa šíria okolo zemegule neuveriteľnou rýchlosťou. Masmediálni teoretici Paul Virilio a Peter Weibel tvrdili, že význam priestoru sa stráca. Podľa ich názoru prekonávame vďaka digitálnym médiám a komunikačným technológiám vzdialenosti oveľa jednoduchšie. Formulácie ako „smrť vzdialenosti“, „časopriestorová kompresia“, „spoločnosť bez miesta“ a „koniec geografie“ sa stali našou každodennosťou v dôsledku globálneho networkingu za pomoci teletechnológií. Tvrdí sa, že „prirodzené“ telo je nahrádzané telom utváraným telekomunikačnými technológiami a s ústupom tela sa zrýchľuje pohyb informácií. Takže miznutie priestoru si žiada aj miznutie tela, ktoré ho obýva. Dôsledkom je, ako tvrdí Virilio, že história sa už nemôže odohrávať v určitých miestne vymedzených oblastiach, regiónoch či štátoch a že geopolitika a geostratégia stratili svoje opodstatnenie, že vojny sa už nevedú (len) v určitých oblastiach – že história sa postupne dematerializuje.¹⁷

Táto domnienka vychádza z binárnej štruktúry: rozdiel medzi blízkym a vzdialeným, materiálnym a nemateriálnym. „Blízky“ či bezprostredný priestor je postulovaný ako danosť a ako niečo, čo sa rozplynulo, pretože jeho protipól, vzdialenosť, bol asimilovaný. Preto sa v informačnej dobe štát už viac nemôže definovať kritériami zvrchovanosti, teda územne (ako národný štát). Tým sa dostávam k svojej otázke: čo to znamená, že niečo sa odohráva na nejakom mieste? Kde je to miesto? Ako a v akom priestore môže byť vpísané?

Čo to znamená, ak sa technológia RFID stáva údajne skutočným „close-up štandardom“ v takých odvetviach, ako sú poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel, ktoré kombinujú životné prostredie a informačné technológie, a kde sa monitoruje pohyb produktov, ako aj správanie kupujúcich a predávajúcich? Nie je to v skutočnosti tak, že táto technológia, ktorá narúša hranice aj v tom zmysle, že rozširuje a znásobuje komunikačné trajektórie, vlastne zatvára otvorený priestor, a teda opäť vytvára len ďalší homogénny priestor? Ako môžeme uchopiť priestor, ktorý sa stráca? Inými slovami: aký priestor sa to v skutočnosti stráca?

PRIESTOR ako pojem

Etymológia nemeckého slova „Raum“ nám môže poskytnúť bližší pohľad na pojem priestoru. Podstatné meno „Raum“ je odvodené od slovesa „räumen“, čo znamená „urobiť miesto“, „vyprázdniť“, „oslobodiť“, „zanechať“ alebo „odpratať/odložiť“.¹⁸ Slovo „Raum“ teda označuje tak vytváranie určitého priestoru (napr. to, že sa priestor stane „urbánnym“), ako aj miesto samotné. „Raum“ znamená proces lokalizácie, vymedzovania hraníc a potom aj miesto ako také.¹⁹ Tento významový reťazec zdôrazňuje, že priestor sa utvára prostredníctvom ľudskej činnosti. Jednoducho povedané, je možné identifikovať dva základné koncepty a pohľady na priestor: priestor si nemožno predstaviť bez objektov, ktoré ho zaplňajú. Táto myšlienka sa, samozrejme, dá aj otočiť: fyzický objekt si nemožno predstaviť bez priestoru.

Priestor a miesto

Kantove úvahy o priestore nie sú konzistentné, predsa však na „absolútny priestor“ nazerá ako na fiktívny koncept a priestor a čas nepovažuje za empirické pojmy. Apriórny priestor je pre neho predpokladom každého empirického pozorovania.²⁰ Podľa Kantovej myšlienky nie sme schopní rozlíšiť, či sa veci naozaj nachádzajú v priestore, alebo či sa nám ako také iba javia. Z toho vyplýva, že priestor je výtvorom ľudskej imaginácie, aj keď Kant vo svojej koncepcii priestoru zohľadňuje aj pocitový vnem oboch rúk.²¹ V tomto imaginárnom priestore sú miesta pozíciami, ktoré priestor vykresľujú alebo mu prisudzujú miesto, ako keby naozaj existoval. Je to paradoxná štruktúra, ktorú sa filozof Michel de Certeau pokúsil opísať na inej úrovni.²² Certeau nazerá na miesto ako na systém, ktorý rozmiestňuje prvky s ohľadom na ich koexistenciu v priestore. Tento systém vylučuje možnosť, aby sa dve veci nachádzali na rovnakom mieste odrazu: jeden prvok susedí s druhým a každý z nich sa nachádza na svojej „vlastnej“ separátnej pozícii. Takže miesto je momentálna konštelácia pevných bodov. Ako píše Certeau, „miesto sa javí akoby bolo vyznačené nehybným telom“. Na druhej strane, priestor vzniká vtedy, keď „do hry vstúpia smerové vektory, veličiny rýchlosti a premenlivosť času. Celkovo je priestor miestom, s ktorým človek niečo robí.“

Aby sme to celé zhrnuli: to, o čom sa hovorí ako o miznúcom priestore, je telesný priestor, ktorý však v skutočnosti nikdy ako taký nejstvoval. To platí najmä vtedy, keď vnímame priestor ako niečo, čo vzniká vždy odznova prostredníctvom aktivity a procesov lokalizácie, alebo ako niečo, čo jestvuje v imaginácii.

Rozšírený priestor

Mediálny teoretik Lev Manovich, vychádzajúc z konceptu „rozšírenej reality“, predložil teóriu „rozšíreného“ priestoru, ktorá stojí v opozícii voči teórii miznúceho priestoru. Svoju tézu o rozširovaní priestoru uvádza do súvislosti s modernými technológiami dozoru. Ukazuje, že rozširovanie priestoru sa nevyhnutne viaže na komplexnú kontrolu tohto priestoru, a tým v konečnom dôsledku aj na jeho fixáciu a obmedzenie.²³

Podľa Manovicha vzniká rozšírený alebo dynamický priestor takto: do fyzického priestoru vstupujú dáta a vystupujú z neho prostredníctvom takých, ako sú ochranné a zabezpečovacie videosystémy, satelitné a mobilné siete, systém vysokofrekvenčnej identifikácie (RFID) a GPS. Táto predstava zahŕňa priestor vnútorný a priestor vonkajší, pričom použité technológie sú závislé od lokality a zároveň nezávislé od fixného miesta. Manovich používa koncept mobilných technológií ako príklad toho, že tieto technológie závisia od konkrétneho miesta, napr. používanie mobilných telefónov pri vstupnej registrácii/kontrole na letiskách, a tiež používanie nezávislých aplikácií, ako je určovanie súradníc pomocou GPS či pozeranie e-mailov prostredníctvom mobilných telefónov. Podľa Manovichovej teórie, z ktorej vychádzam, je vytváranie priestoru prostredníctvom technológií dozoru závislé od dát vstupujúcich do fyzického priestoru a ich použitia, ale tiež od dát, ktoré sú získavané z fyzického priestoru, a to najmä prostredníctvom rozličných senzorov. Tieto tézy predpokladajú existenciu bezprostredného priestoru ako rozšíreného fyzického priestoru. Je to štruktúra, ktorú je možné jasnejšie definovať, keď preskúmame obsiahly a pestrý marketing RFID technológií a ich využitie, ako aj široké spektrum ďalších technológií, ktoré sú pokladané v súčasnosti za kľúčové, vrátane GPS, Contact Smart Card, registrácie biometrických údajov, 1D a 2D snímania čiarových kódov, Bluetooth a GPRS/GSM.

RFID

V komunikačných technológiách sa používajú transpondery – zariadenia, ktoré signál prijímajú a zároveň naň reagujú vysielením vlastných signálov. Takýto transponder je bombardovaný elektromagnetickými vlnami zo senzora. Príkladom môže byť použitie tejto technológie v pokladniciach obchodov. Sensory permanentne vysielať vyhľadávacie signály a čakajú na primeranú odpoveď. Ak ich transponder zachytí, reaguje vyslaním slabého, no rozoznateľného elektromagnetického signálu, ktorý prijímajúci senzor pretlmočí. Ak sa k transponderom pridá čip (ako je to v prípade RFID technológie), potom môže byť vracajúci sa signál použitý na presnú identifikáciu kódov, obsahujúcich pomerne veľké množstvo

informácií, podobne ako je to v prípade čiarových kódov. Staršie systémy dokázali vyslať len jednoduchý signál, ktorý napr. znamenal „pomoc, ukradli ma“. V súčasnosti je možné použiť doplnkové čipy, ktoré obsahujú komplexnejšie informácie. Treba povedať, že vždy, keď sa rieši otázka identifikácie s efektivitou do šiestich metrov, odpoveďou je zvyčajne RFID.

„RFID je odpoveďou na dopyt po informáciách týkajúcich sa blízkych objektov“ – tak znie formulácia, ktorú použila webová stránka *Europa-Digital*.²⁴ Tieto odpovede by už dnes teoreticky mali byť prístupné a k dispozícii všade: v mäsiarskej výrobe sa monitoruje pohyb mäsa od mäsiarskeho pultu až po jeho prevoz cez štátne hranice, rovnako sa realizuje dozor a kontrola pri produkcii mlieka, kde obaly automaticky indikujú spotrebnú lehotu nápoja, údaje o zákazníkoch supermarketu sa individuálne ukladajú, návštevníci diskotéky už pri platení nepotrebujú ani hotovosť, ani kartu. Identifikačné a vyhľadávacie systémy sú v hre aj vtedy, keď sa čip v pase použije na odpálenie bomby, v momente, keď vzdialené senzory zaregistrujú zodpovedajúce identifikačné údaje (napr. národnosť).

Tieto príklady ilustrujú, ako môže použitie RFID čipov súvisieť s Manovichovou teóriou rozšíreného priestoru ako fyzického priestoru, ktorý je „skomprimovaný do dát“²⁵. V tomto priestore môže každý bod potenciálne obsahovať rozličné informácie, ktoré sú prenášané z iného miesta. A rôzne senzory môžu byť použité na selektovanie informácií z ktoréhokoľvek bodu v priestore a na zaznamenávanie výrazov tváre, gest a iných ľudských aktivít alebo zmeny teploty, či intenzity svetla. Rôzne technológie, ktoré trojrozmerný priestor rozširujú tým, že z neho pridaním novej dimenzie robia priestor mnohorozmerný, môžu byť zároveň považované za technológie kontroly a dozoru.

To, že geometria stráca svoje opodstatnenie, čoho výrazom sú aj tieto rozšírené alebo skomprimované dátové priestory, sa dá považovať za súčasť veľkej zmeny paradigmy. Zatiaľ čo sa organizácia spoločnosti určovanej digitálnymi médiami a elektronickými sieťami niesla v duchu priamych línií ľudského pohľadu (vychádzajúc z metafory panoptika²⁶ Michela Foucaulta, ktorá sa medzičasom nadožívala²⁷ a ktorá by sa v súčasnosti dala nahradiť pojmom hyperkontrola²⁸), a spočívala teda v geometrii viditeľného, v spoločnosti založenej na dozore, v ktorej prevládajú všadeprítomné telekomunikačné a identifikačné technológie, to už neplatí. Niektoré technológie používajúce videozáznam a infračervenú komunikáciu stále vyžadujú zrak, ale to už neplatí pre väčšinu používaných technológií, vrátane mobilnej a Bluetooth komunikácie, radarov, environmentálnych senzorov a RFID čipov.

Namiesto binárnej logiky viditeľného/neviditeľného, materiálneho/nemateriálneho, ktorú Virilio a Weibel stále používajú, táto nová priestorová logika musí byť opísaná

prostredníctvom konceptov ako funkcia alebo pole, ktoré sú založené na organizácii a poriadku. V rámci týchto technológií má každý bod priestoru definovanú hodnotu v možnom kontinuu: sila mobilného rádiového signálu sa mení v závislosti od vzdialenosti prijímača od vysielča.

Manovich poukazuje na to, že rozširovanie priestoru, teda proces, keď sa prostredníctvom dynamických dát produkuje priestorové kontinuum, so sebou prináša aj dozor nad týmto priestorom. Rozšírený priestor, ktorý je skomprimovaný do dát, sa dá ľahko kontrolovať a aj ochrana jeho hraníc je jednoduchšia. Rozvoj rozšíreného priestoru prostredníctvom digitálnych médií nie je preto obmedzený simultánnym vznikom spojenectiev štátov, ktoré sa pokúšajú o ochranu svojej ekonomiky a územia s použitím mechanizmov zahrnutia a vylúčenia (inklúzie a exklúzie). Zdá sa skôr, že tieto dva trendy sa navzájom nepriamo podmieňujú.

Európa – príklad globalizačných stratégií

Európa existuje a vzniká ako priestor, ktorý sa vymedzuje a formuje ako jednotný kontext v zmysle geografie, bezpečnostnej politiky a ekonomiky a zároveň sa usiluje adaptovať na trendy smerujúce ku globalizovanej sociálnej štruktúre. Globalizácia prebieha vnútri národného priestoru v oveľa väčšom rozsahu, než si to väčšinou uvedomujeme. Práve tu sa vytvárajú komplexné významy globálneho priestoru a národný priestor je často jeden z kľúčových, ktoré umožňujú vznik globálneho rozmeru. Ako píše Saskia Sassen vo svojej knihe o teritóriu, autorite a právach: „Globalizácia sa z veľkej časti skladá z najrôznejších mikroprocesov, ktoré začínajú denacionalizovať to, čo bolo predtým konštruované ako národné – či už politika, kapitál, politické subjekty, mestské priestory, časové rámce, alebo ďalšie z množstva procesov a inštitúcií.“²⁹ Sassen tiež vraví, že „existuje istý druh neviditeľnej histórie mnohých momentov a spôsobov, akými denacionalizačné tendencie neuspeli, nezmaterializovali sa a poddali sa stále aktívnym a silným národným prúdom“³⁰. Deteritorializácia a teritorializácia, denacionalizácia a nacionalizácia – obe tieto tendencie sú súčasťou globalizačných procesov, ako aj systémov kontroly a dozoru.

Ako sa Európa – ako priestor, koncept a stratégia – podieľa na tomto globalizačnom procese? Európa ako geografická entita sa v súčasnosti skladá zo šesťdesiatich štyroch štátov. Považuje sa za samostatný kontinent, hoci v skutočnosti priamo hraničí s Áziou.

Je rozdiel medzi Európou politickou, hospodárskou a geografickou. Napríklad Cyprus je súčasťou Európskej únie napriek tomu, že geograficky patrí k Ázii.

Únia vyhlasuje, že sleduje tak národné, ako aj nadnárodné záujmy v zmysle európskeho spoločenstva. Je produktom niekoľkých predchádzajúcich európskych aliancií, ktoré vznikli od roku 1951. V roku 1998 konzervatívny americký politický poradca Patrick Buchanan vyhlásil, že proces formovania „Spojených štátov európskych“ môže viesť len k „umelej Európe“.

„Takže my všetci sa podieľame na pokuse o vytvorenie obrovského umelého národa, nazývaného ‘Spojené štáty európske’ (...). Národy Európy boli po stáročia rozdelené. Na rozdiel od Ameriky je táto nová Európa len colnou úniou, ktorú drží pokope byrokracia a chamtivosť. Ako už dávno napísal Ernst Renan, ‘Zollverein nie je otčina’ – colná únia nie je krajina.“³¹

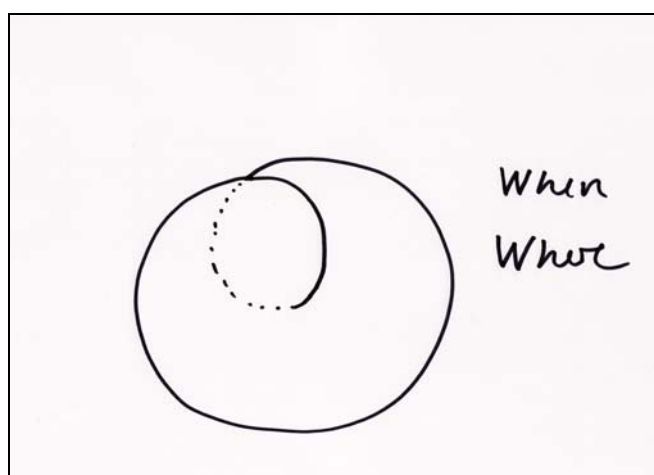
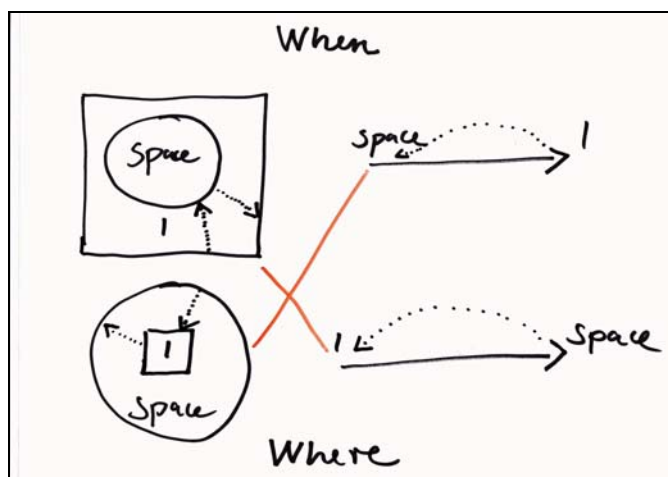
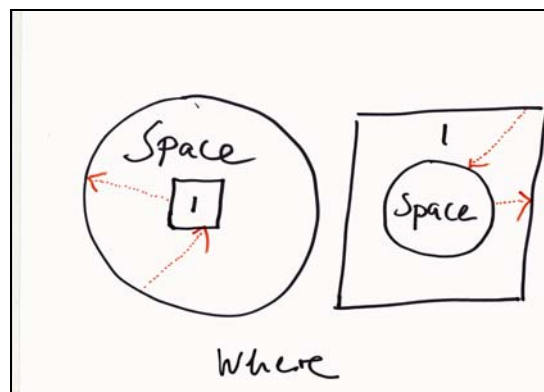
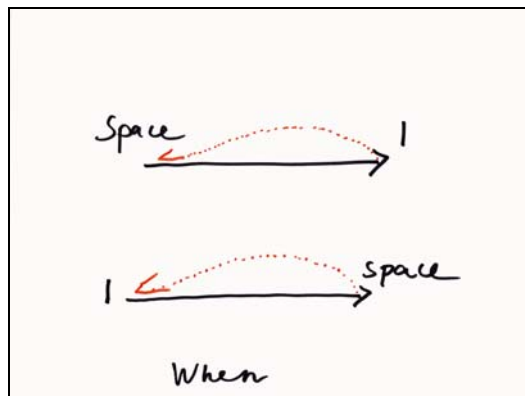
Na rozdiel od USA, ktoré sa vyvinuli organickejšie, je Európa založená na byrokratických procesoch a ekonomických prioritách.

Tento argument vychádza z hypotézy o rozdieloch medzi organickým a umelým priestorom. Zároveň sa mu dá oponovať poukázaním na skutočnosť, že USA fungujú na rovnakých mechanizmoch inkluzie a vylúčenia a princípoch ochrany hraníc a priradovania identity, ako to robí aj Európska únia prostredníctvom kritérií rozširovania a ustanovujúcich pravidiel. Sú tam obe stratégie: denacionalizácia určitých zložiek hospodárstva a renacionalizácia určitých častí imigračnej politiky – oba procesy štruktúrujú komplexnú architektúru globalizačných stratégií v Európe.

Na európskej úrovni sú dôležité najmä stratégie cezhraničného dozoru, týkajúce sa bezpečnostnej politiky a kontroly potravín – ako v prípade mliečnych a mäsových výrobkov, tiež v boji proti terorizmu a identifikačných mechanizmov kontroly hraníc, územia a hospodárstva. V tomto zmysle sú zdanlivo paradoxné stratégie, ktoré produkujú fyzický a geografický priestor, podieľajú sa na jeho rozširovaní a zároveň spôsobujú jeho miznutie, vlastne len dvomi stranami jednej mince.

ÚVODNÉ SCHÉMY PREHODNOTENÉ A PREPOJENÉ

Moebiova páska predstavuje novú formu a zároveň koniec dualizmu: nepozostáva z ničoho iného, len zo svojich okrajov. Časová linearita a lokálne vymedzenie vnútrajška a vonkajška už neprichádzajú do úvahy.

-
- ¹ Bayerischer Rundfunk, La vita, *Das Schweigen der Männer*. http://www.br-online.de/land-und-leute/thema/schweigen_der_maenner/zuhoren_und_sprechen.xml (získané: 10. 06. 2007).
- ² RSS je skratka pre „Really Simple Syndication“. RSS je formát na zlučovanie správ, obsahu stránok spravodajského charakteru a osobných weblogov. Využitie RSS je však možné pri všetkom, čo sa dá zredukovať na malé články, napr. „novinky na stránke“ alebo „história verzií programovej aplikácie“ a pod. Keď je informácia o každom článku spracovaná do RSS formátu, resp. RSS kanála (RSS feed), je možné tieto informácie prezerat' v špecializovanom programe. Takýto program, nazývaný tiež RSS agregátor, pristupuje v užívateľom stanovených intervaloch na RSS súbor, umiestnený na danom serveri na internete, a sleduje zmeny. Ak na serveri pribudne článok, táto skutočnosť sa následne prejaví pridaním článku do RSS kanála. Po načítaní zmeny RSS agregátorom tento novú správu zobrazí a označí ako nečítanú. <http://rss.sme.sk> (získané: 03. 04. 2009), red. pozn.
- ³ JANOSCH, R. Kowalczyk: *Computer-, Web-, und Fotolexikon*. <http://www.jakox.de/lex/glexm.html> (získané: 10. 06. 2007).
- ⁴ FREI, Wolfgang: *Bildung und Medien*. Štúdia bola prezentovaná na sympóziu *Medien im Bildungswesen*. http://educanet2.ch/symposium/ws_gen/27/Referat_FreiWolfgang.pdf (získané: 10. 06. 2007).
- ⁵ Wikipedia, heslo: *Multitasking*. <http://de.wikipedia.org/wiki/Multitasking> (získané: 10. 06. 2007).
- ⁶ Wikipedia, heslo: *Libet Experiment*. <http://de.wikipedia.org/wiki/Libet-Experiment> (získané: 10. 06. 2007).
- ⁷ Podrobnú diskusiu o Libetovom pokuse pozri: OBHI, Sukhvinder S. – HAGGARD, Patrick: Der freie Wille auf dem Prüfstand. In: *Spektrum der Wissenschaft*. April 2005, S. 90- 97.
- ⁸ FREUD, Sigmund: Notiz über den „Wunderblock“. In: MITSCHERLICH, A. – RICHARDS, A. – STRACHEY, J. (eds.): *Studienausgabe. Psychologie des Unbewußten*. Frankfurt am Main, 2000, roč. 3, S. 363-369, táto citácia: S. 366.
- ⁹ Ibid, S. 366-369.
- ¹⁰ DERRIDA, Jacques: Freud and the Scene of Writing. In: *Writing and Difference*. 1st UK ed. (London : Routledge, 1978), p. 199.
- ¹¹ Tento spôsob dekodovania „psychického aparátu“ je základom Lacanovej interpretácie Freuda. Pozri: LACAN, Jacques: *Das Seminar II*. Olten, 1980, S. 64. „Tie najzložitejšie stroje sú vytvorené len zo slov.“
- ¹² FREUD, Sigmund: Notiz über den „Wunderblock“. In: MITSCHERLICH, A. – RICHARDS, A. – STRACHEY, J. (eds.): *Studienausgabe. Psychologie des Unbewußten*. Frankfurt am Main, 2000, roč. 3, s. 363-369, táto citácia: S. 369.
- ¹³ BENJAMIN, Walter: Umelecké dielo v epoche svojej technickej reprodukovateľnosti. In: *Iluminácie*. Kalligram, Bratislava, 1999, s. 215.
- ¹⁴ Ibid, s. 224, pozn. 29.
- ¹⁵ Pozri: BENJAMIN, Walter: Über einige Motive bei Baudelaire. In: *Walter Benjamin, Gesammelte Schriften*. Bd. 1, 2, Abhandlungen, Ed. Rolf Tiedemann and Hermann Schweppenhäuser, Frankfurt am Main, 1974, S. 603-649, tu: 615-616.
- ¹⁶ Viac o postfeministickom prístupe k rozpracovaniu diskurzu o konci politiky: pozri In: PLANT, Sadie: *Zeros + ones, Digital Women + The New Technoculture*. New York, 1997. Plantovej téza o automatickom procese prekonávania človeka prostredníctvom informačných technológií má logické pokračovanie vo fantáziách Donny Haraway o „post-rodovom“ svete.
- ¹⁷ VIRILIO, Paul: *Geschwindigkeit und Politik : Ein Essay zur Dromologie*. Berlin, 1980.
- VIRILIO, Paul: *Die Sehmaschine*. Berlin, 1989.
- WEIBEL, Peter: Vom Verschwinden der Ferne : Telekommunikation und Kunst. In: WEIBEL, Peter – DECKER, Edith: *Vom Verschwinden der Ferne : Telekommunikation und Kunst*. Cologne, 1990, S. 19-77.
- ¹⁸ KLUGE, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch*. Ed. Elmar Seebold, Berlin; New York, 2002.
- ¹⁹ SCHROER, Markus: *Räume, Orte, Grenzen : Auf dem Weg zu einer Soziologie des Raums*. Frankfurt a. M., 2006, S. 29.
- „Nemecké slovo ‚Raum‘ je prastarý výraz osadníkov (...), spočiatku označoval činnosť spojenú s kľčovaním, s premieňaním divočiny na obývatel'ný priestor (...), neskôr aj samotný takto nadobudnutý priestor.“
- ²⁰ KANT, Immanuel (1787): *Kritik der reinen Vernunft I*. Transzendente Elementarlehre, Erster Teil. Transzendente Ästhetik. 1. Abschnitt. Vom Raum, Ed. Wilhelm Weischedel, Frankfurt a. M., 1997, A22/31, S. 71-78.
- ²¹ KANT, Immanuel (1786): Was heißt sich im Denken orientieren. In: KANT, Immanuel: *Schriften zur Metaphysik und Logik I*. Werke V, Ed. Wilhelm Weischedel, Frankfurt a. M., 1968, A304-A330, S. 267-283.
- ²² CERTEAU, Michel: „Räume“ und „Orte“. In: FOLIE, Sabine – BIANCHI, Paolo (eds.): *Atlas Mapping*. Vienna, 1997, S. 132-141.
- ²³ MANOVICH, Lev: Die Poetik des erweiterten Raumes. In: LAMMERT, Angela – DIERS, Michaela – KUDIELKA, Robert – MATTENLOTT, Gert (eds.): *Topos Raum*. Nürnberg, 2005, S. 337-351.
- ²⁴ Europa Digital: <http://www.europa-digital.de> (získané: 05. 10. 2008).

---

²⁵ MANOVICH, *Die Poetik des erweiterten Raumes*, S. 338.

²⁶ FOUCAULT, Michel: Panoptism. In: *Surveillance and Punishment*. Second Vintage Books edition, 1995, p. 195-228.

²⁷ DAGGERTY, Kevin: Tear Down the Walls: On Demolishing the Panopticon. In: LYON, David (ed.): *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond*. William Publishing, 2006, p. 23-46.

²⁸ BOGARD, William: Welcome to the Society of Control : The Simulation of Surveillance Revisited. In: HAGGERTY, Kevin D. – ERICSON, Richard V. (eds.): *The new Politics of Surveillance and Visibility*. Toronto : University Press, 2006, p. 55-79.

²⁹ SASSEN, Saskia: *Territory, Authority, Rights : From Medieval to Global Assemblages*. Princeton : University Press, 2006.

³⁰ SASSEN, Saskia: *Territory, Authority, Rights : From Medieval to Global Assemblages*. Princeton : University Press, 2006.

³¹ BUCHANAN, Patrick J. (1998): *Europe the Artificial Nation*. May 4, 1998. www.buchanan.org/pa-98-0501.html (získané: 05. 10. 2008).

Preložila Eva Riečanská